

บทความวิชาการ

แนวทางการลงนิกหกรรมต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : การสละสมณเพศ Present Guideline to Niggahakamma: Leaving Monkhood

นายชนนสรณ์พงศ์ จรุงชูชาติ

Mr. Chanonsonpong Charoonchart

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Doctor of Philosophy (Buddhist Studies), Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail somchai6324@gmail.com

Received: October 13, 2021 Revised: November 30, 2021

Accepted: December 19, 2021

บทคัดย่อ

บทความเรื่องแนวทางการลงนิกหกรรมต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : การสละสมณเพศ เป็นการกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขกฎหมายในมาตรา 29 ,30 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เรื่องการสละสมณเพศ โดยในมาตรา 29 การดำเนินการสละสมณเพศอาศัยเพียงดุลพินิจของเจ้าพนักงานเท่านั้น หากใช้ดุลพินิจด้วยอคติแล้ว ย่อมนำมาความเดือดร้อนมาสู่คณะสงฆ์ได้โดยง่าย ในมาตรา 30 การชั่งระหว่างพิจารณาคดีและเข้าสู่การพิจารณาคดีของศาล ต้องให้ภิกษุสละสมณเพศเสียก่อน ผู้เขียนเห็นว่าควรตัดคำว่า “สละสมณเพศ” ออก การชั่งระหว่างพิจารณาคดีควรให้มีการกำหนดสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อควบคุมภิกษุ และระหว่างพิจารณาคดีของศาลให้มีการเปลี่ยนชุดที่เหมาะสมแทนจีวรซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของภิกษุเพื่อมิให้พระพุทธรูปต้องมัวหมอง ทั้งนี้ ฝ่ายพุทธจักรและฝ่ายอาณาจักรต้องแก้ไขปัญหาและหาทางออกร่วมกันอย่างจริงจัง โดยนำหลักพระธรรมวินัยมาเป็นหลักการใหญ่ เพื่อให้บังเกิดความสงบผาสุกแก่คณะสงฆ์และอารังไว้ซึ่งพระพุทธรูป

คำสำคัญ: การลงนิกหกรรม การสละสมณเพศ พระสงฆ์

Abstract

This academic paper entitled ‘Present Guideline to Niggahakamma: Leaving Monk-hood’ describes the problems and guideline to amend Section 29 and 30 of The Sangha Act B.E. 2505 regarding leaving monkhood. According to Section 29, leaving monkhood depends only on the officer’s discretionary power. If the discretion is biased, it can easily bring trouble to The Sangha. According to Section 30, if detained during the trial and the Court proceeding, monk is required to leave monkhood. The writer believes the word ‘leaving monkhood’ should be deleted. Detention during the trial should be arranged at an appropriate place for controlling the monks. During the Court proceeding, monk should change to a suitable outfit instead of wearing rope which is the symbol of monk to avoid tarnishing the Buddhism. Therefore, Buddhism and State must seriously find a mutual solution by applying the Buddhist discipline as a basis in order to bring peace to the Sanga and maintain the Buddhism.

Keywords: niggahakamma, Leaving Monkhood, monk

บทนำ

ศาสนาเป็นสถาบันหลักหนึ่งในสามที่สำคัญของไทย โดยเป็นที่ทราบกันดีว่าเมืองไทยมีผู้นับถือพระพุทธศาสนาไม่ต่ำกว่าร้อยละ 90 และคงจะปฏิเสธไม่ได้ว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลในด้านต่าง ๆ ต่อคนไทยอย่างมากในอดีตจนถึงปัจจุบัน และสถาบันสงฆ์ยังเป็นองค์กรหรือเป็นแกนกลางของจริยธรรมในสังคมไทยและเป็นดัชนีชี้วัดจริยธรรมของคนในสังคมอีกด้วย รัฐจะต้องจัดอารักขาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ท่านผู้มีศีล มีความบริสุทธิ์ เป็นผู้ดำรงธรรม สั่งสอนธรรม เป็นหลักใจของประชาชนและเป็นแบบอย่างทางศีลธรรมของสังคม กฎหมายและการปกครองจะต้องช่วยคุ้มครองและเกื้อหนุนผู้ที่อยู่ในแนวทางของพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องบัญญัติกฎหมายเพื่อเกื้อหนุนในแนวทางของพระธรรมวินัย ในหนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2560, หน้า 148) ในสมัยพุทธกาล การบริหารจัดการคณะสงฆ์ พระผู้มีพระภาคทรงใช้สิกขาบทเป็นเครื่องมือบริหารจัดการสงฆ์และทรงบริหารจัดการ ทรงปกครองคณะสงฆ์และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ต่าง ๆ ทรงบัญญัติพระวินัยด้วยพระองค์เอง มีการกำหนดให้ผู้อาวุโสกว่าและบวชมานานกว่า จะต้องดูแลผู้เข้ามาบวชใหม่และอาวุโสน้อยกว่า เมื่อภิกษุมีจำนวนมากขึ้น อธิกรณ์หรือคดีสงฆ์เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก พระผู้มีพระภาคทรงให้สงฆ์ได้ปกครองกันเอง หากการตักเตือนไม่เป็นผล พระองค์ทรงให้สงฆ์บริหารจัดการด้วยการลงนิกกรรม

การลงมติกรรม พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดเป็นแนวทางและแบบอย่างให้สงฆ์ได้ปฏิบัติ พระองค์ทรงพระราชทานอำนาจ ให้สงฆ์ในการเรียกประชุม คัดเลือกภิกษุผู้วินิจฉัย สอบสวน ชำระความ และวินิจฉัยตัดสินในการลงมติกรรมกันเอง ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นเครื่องมือที่พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของภิกษุที่ถูกกล่าวหา เป็นการป้องปรามภิกษุผู้คิดจะละเมิดพระธรรมวินัย และปราบปรามภิกษุผู้ละเมิดพระธรรมวินัย ทรงให้ใช้เสียงข้างมากในการตัดสิน และยังสามารถเปิดโอกาสให้ภิกษุได้มีการแสดงความเห็นแย้งได้ (ทิฏฐาวิกัมม) เมื่อเห็นว่าการตัดสินของภิกษุผู้วินิจฉัยไม่มีความบริสุทธิ์ยุติธรรม พระวินัยปิฎก ในคัมภีร์ปริวารวรรค(พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539, เล่มที่ 8 ข้อที่ 425 หน้า 608-609)ทรงอนุญาตให้มีการคว่ำบาตรแก่กฤหัสถ์ หรือประกาศพฤติกรรมของสงฆ์ให้พุทธบริษัททราบ โดยมีวิธีและขั้นตอน เมื่อมีการโจทภิกษุผู้ละเมิดพระธรรมวินัย ดังนี้คือ 1) ให้เรียกประชุมสงฆ์ 2) ให้ภิกษุที่กระทำความผิดให้การ 3) ปรับอาบัติแก่ภิกษุที่กระทำความผิดนั้น (ได้สวนแล้วผิดจริง) 4) ให้สวดประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติตุกรรมวาจา

ปัญหาในบทความนี้ที่ต้องนำมาพิจารณา คือเรื่องของการดำเนินการให้สละสมณเพศตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.watmoli.com/wittaya-one/1192/ [29 สิงหาคม 2564] ในมาตรา 29 ซึ่งมีหลักว่า เมื่อภิกษุถูกจับในคดีอาญาเมื่อเจ้าพนักงานไม่เห็นสมควรให้ปล่อย และเจ้าอาวาสที่ภิกษุนั้นสังกัดอยู่ไม่รับตัวไว้ควบคุม หรือเจ้าพนักงานไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไว้ควบคุม หรือไม่ได้สังกัดวัดใดวัดหนึ่ง ให้ดำเนินการสละสมณเพศได้ และมาตรา 30 มีหลักว่า เมื่อจะต้องจำคุก กักขังหรือขังภิกษุตามคำพิพากษาของศาล ให้เจ้าพนักงานมีอำนาจ ดำเนินการสละสมณเพศได้และรายงานให้ศาลทราบในทางปฏิบัติปัญหาที่เกิดขึ้นคือ เมื่อมีผู้กล่าวหาภิกษุขึ้นแล้วนั้น กรณีพระเถระซึ่งถูกจับกุม(คดีเงินทอนวัด)เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2561 ท่านมิได้มีโอกาสได้แก้ข้อกล่าวหาดังกล่าวเลยและบังคับให้ท่านสละสมณเพศในเวลาเย็นวันเดียวกัน ก่อนที่จะได้เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม[ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.bbc.com/thai/thailand-44234816 [8 กันยายน 2564] การที่ต้องถูกดำเนินการให้สละสมณเพศสำหรับภิกษุนั้น เหมือนกับเป็นการสำเร็จโทษให้ประหารชีวิตเพราะได้ตายจากความเป็นพระแล้ว และยังเป็น การขัดกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2560 ในหมวดที่ 3 สิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ในมาตรา 29 [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=1038&filename=index [30 สิงหาคม 2564] วรรค 2 ที่มีหลักว่าในคดีอาญา ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษา อันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้และยังเป็นการขัดต่อพระธรรมวินัยในเรื่องของการบังคับให้สละสมณเพศอีกด้วย ทั้งยังเป็น การเปิดช่องให้ผู้ที่ไม่หวังดีต่อภิกษุ ได้แจ้งความร้องทุกข์แก่ภิกษุเพื่อให้เกิดกระบวนการสละสมณเพศได้

การลงนิคหกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

แม้ว่าจะมีพระวินัยมาเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาแก่พระภิกษุแล้ว ภิกษุบางรูปก็ยังมีพระละเมิดพระวินัยอยู่ ประพฤติปฏิบัติจนนำความเสื่อมเสียมาสู่พระพุทธศาสนา และเพื่อเป็นการดำรงไว้ซึ่งพระศาสนาและหลักความเสมอภาคกันตามกฎหมาย ซึ่งเป็นหลักการว่าปัจเจกชนทุกคนต้องได้รับการปฏิบัติทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ทางฝ่ายอาณาจักรจึงมีการออกกฎหมายควบคุมความประพฤติแก่พระภิกษุอีกทางหนึ่งในปัจจุบัน คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ฝ่ายอาณาจักรในสมัยนั้น กำหนดให้มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้บังคับบัญชาพระสงฆ์ทั้งหมด โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรในการบริหารงาน มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน และมีสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ เป็นกรรมการทั้งโดยตำแหน่ง และโดยการแต่งตั้ง บังคับบัญชาโดยผ่านเจ้าคณะใหญ่ระดับหน กักกับดูแลพื้นที่ทั่วทั้งประเทศ ลดหลั่นกันลงไปตั้งแต่ ระดับภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และวัด โดยมีการแต่งตั้งพระภิกษุเข้ามาดำรงตำแหน่งในแต่ละระดับ เป็นเจ้าคณะและบังคับบัญชาในพื้นที่ที่ตนเองรับผิดชอบ ในหนังสือพระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง(คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2559 หน้า 155-156) จึงถือได้ว่าเป็นกฎหมายในทางพุทธจักรด้วย

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น ฝ่ายอาณาจักรเชื่อว่าจะเป็นเครื่องมือสำหรับใช้ในการบริหารจัดการปกครองคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม รวมทั้งมีการกำหนดบทบาทของเจ้าคณะปกครองในการพิจารณาวิธีการลงนิคหกรรมด้วย ในส่วนของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้นเป็นเพียงกฎหมายประเภทสารบัญญัติเท่านั้น คือเป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงอำนาจและหน้าที่ของพระภิกษุเท่านั้น จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายที่บัญญัติถึงวิธีการต่าง ๆ ที่จะต้องปฏิบัติเรียกว่ากฎหมายประเภทวิธีสบัญญัติ เพราะเหตุนี้ในมาตรา 25 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505 จึงให้เป็นอำนาจและหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ว่าด้วยการลงนิคหกรรมไว้ เพื่อให้ดำเนินการขอด้วยพระธรรมวินัย เมื่อมีการฟ้องร้องพระภิกษุล่วงละเมิดพระธรรมวินัย และให้อำนาจแก่ภิกษุผู้พิจารณาและคณะผู้พิจารณา ลงนิคหกรรมแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย เป็นการสนับสนุนส่งเสริมพระวินัย เป็นเครื่องมือของภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ในการดำเนินการตามกฎหมายมหาเถรสมาคม

วัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในหมวด 4 นิคหกรรมและการสละสมณเพศ รวมถึง กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ขึ้นมานั้นก็เพื่อต้องการให้เกิดความเป็นธรรม ภิกษุที่ถูกกล่าวหาได้แก่ต่างแสดงความบริสุทธิ์ของตน และหากมีการพิจารณาว่าผิดจริงแล้วย่อมต้องได้รับโทษตามแต่การละเมิดพระธรรมวินัย ดังที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงบัญญัติไว้

ปัญหาการลงนิคหกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕

เมื่อพิจารณาถึงการกำหนดเรื่องของการสละสมณเพศในมาตรา 29 และมาตรา 30 แล้วจะเห็นว่า ทั้งสองมาตรานี้ มิได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าจะต้องจับภิกษุรูปนั้นสัก หากมีภิกษุต้องคดีอาญา เพียงแต่ให้อำนาจพนักงานสอบสวนหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินการให้ภิกษุนั้นสละสมณเพศได้ และไม่ได้หมายความว่าต้องให้ภิกษุที่ถูกดำเนินคดี ต้องสละสมณเพศในทุกกรณี เป็นเพียงการใช้ดุลพินิจของเจ้าพนักงานที่จะใช้อำนาจนั้น แต่

พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง อาจรู้สึกไม่สบายใจที่จะต้องควบคุมภิกษุไว้ในห้องควบคุมหรือห้องขังในขณะที่ยังครองผ้าเหลืองอยู่ ซึ่งการดำเนินการให้ภิกษุสละสมณเพศ ล้วนขึ้นอยู่กับดุลพินิจของพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจทั้งสิ้น

ซึ่งในอดีตเคยมีพระภิกษุที่ถูกกั้นแกลงและกล่าวหาว่า กระทำผิดพระวินัยและกระทำความผิดอาญา และถูกบังคับให้สละสมณเพศมาแล้ว ในกรณีของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพิมลธรรมนั้น ท่านได้ถูกกล่าวหาว่า เสพเมถุนทางเวจรมรรคกับลูกศิษย์ ซึ่งเป็นอาบัติสูงสุดในพระพุทธศาสนา ถึงขั้นขาดจากความเป็นพระภิกษุ และพยายามต่อสู้เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน นอกจากนั้น พระพิมลธรรม ยังถูกทางการกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และถูกบังคับสึกเป็นฆราวาส และถูกจำคุกที่กองบังคับการตำรวจสันติบาลอยู่หลายปี จนกระทั่งศาลทหารสามารถพิสูจน์ว่า ข้อกล่าวหาดังกล่าวเป็นความเท็จ และตัดสินยกฟ้อง

แม้จะมีการบังคับให้ถอดจีวรเป็นนุ่งห่มเสื้อผ้าสีอื่นแทน เป็นแต่เพียงการบังคับให้เปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเท่านั้น มิได้เป็นการสละสมณเพศตามพระธรรมวินัย ในเรื่องของคดีเงินทองวัด ที่มีพระเถระหลายรูปถูกดำเนินคดีในปี พ.ศ.2561 และพนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีอำนาจได้ดำเนินการให้พระเถระเหล่านั้นสละสมณเพศ และถูกคุมขังในระหว่างพิจารณาคดี โดยที่พระเถระเหล่านั้นมิได้เปล่งวาจาลาสิกขา เพียงแค่เปลี่ยนเป็นชุดนักโทษตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์เท่านั้น โดยที่ยังไม่เกิดกระบวนการพิสูจน์ความจริงว่าพระเถระเหล่านั้นกระทำความผิดจริงหรือไม่

ในกรณีของ อดีตพระพรหมติลก ที่มีข้อถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในเรื่องของความเป็นภิกษุของท่าน จากการที่ศาลอุทธรณ์ พิพากษายกฟ้อง ในคดีความผิดต่อพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน พ.ศ. 2556 และคดีสิ้นสุดลงแล้ว ท่านได้ทำพิธีกลับมาห่มจีวรที่อุโบสถวัดสามพระยา โดยท่านได้อธิบายว่าไม่มีการเปล่งวาจาลาสิกขา จึงถือว่าไม่ได้สึกอีกทั้งขณะที่ยังอยู่ในเรือนจำยังคงมีวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเช่นเดิม

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ (ราชบัณฑิต) ได้แถลงข่าวในกรณีเรื่อง การสละสมณเพศตามกฎหมาย เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2563 ในตอนหนึ่งที่ว่า “การให้พระภิกษุสละสมณเพศ ตามเจตนารมณ์ของมาตรา 29 นั้น ต้องจัดการให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย โดยต้องมีเจตนาเปล่งวาจาลาสิกขาต่อหน้าผู้รู้ความ ตามแนวของคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 6782/2543 “การจะขาดจากความเป็นพระภิกษุ ตามมาตรา 29 พระภิกษุรูปนั้น ต้องมีการกล่าวคำลาสิกขา” จากแนวคำพิพากษาศาลฎีกานี้ เป็นการยืนยันได้ว่า ถ้าไม่ได้จัดการลาสิกขาตามขั้นตอนพระธรรมวินัย โดยมีเจตนาเปล่งวาจาลาสิกขา ถือได้ว่า ไม่เป็นการสละสมณเพศ” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thesender.co.th/5908/news/ [25 สิงหาคม 2564]

โฆษกสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ชี้แจงเรื่องนี้ต่อสำนักข่าวช่อง 7 เรื่อง สำนักงานพระพุทธศาสนาฯ ข้อดีดีพระพรหมติลก ขาดจากสมณเพศแล้ว เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2563 ในตอนหนึ่งที่ว่า “กรณีนี้ เจ้าพนักงานใช้อำนาจตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ มาตรา 29 และ 30 ให้สละสมณเพศก่อนเข้าเรือนจำ สถานะ ณ ขณะนี้ อดีตพระพรหมติลก ได้พ้นจากความเป็นพระไปแล้วตามกฎหมาย จนกว่าจะกลับมาบวชใหม่ หรือเข้าพิธีบรรพชาอุปสมบทอีกครั้ง” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.news.ch7.com/detail/439632 [20 สิงหาคม 2564].

การที่โฆษกสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้ให้สัมภาษณ์กับสำนักข่าวช่อง 7 ในกรณีขาดจาก

ความเป็นภิกษุของอดีตพระพรหมติลกันน์ ว่าได้พ้นจากความเป็นพระไปแล้วตามกฎหมาย และการที่ท่านโฆษก ออกมากล่าวเช่นนี้ อาจเกิดจากความไม่เข้าใจในหลักพระธรรมวินัยดีพอ ความเป็นพระและพ้นจากความเป็นพระ นั้นมิได้เป็นไปตามกฎหมาย หากเป็นไปตามพระธรรมวินัย แม้การเป็นภิกษุได้นั้นต้องอาศัยความสมัครใจยอมรับ พระธรรมวินัยน้อมนำไปปฏิบัติ พระผู้มีพระภาคมิได้บังคับใครให้มาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งทั้งหมดล้วนเกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ถ้ารัฐหรือบุคคลที่ทำหน้าที่ปกครองไม่มีความรู้เกี่ยวกับพระศาสนาขึ้นเมื่อไร ก็อาจปฏิบัติผิดพลาดในเรื่องศาสนาขึ้นได้เมื่อนั้น แล้วก็เป็นเรื่องก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชน แก่บ้านเมือง และเป็นการเสียหายหลักสำคัญอย่างหนึ่งในการปกครอง ในหนังสือรัฐกับศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2537, หน้า 21) การที่โฆษกสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ออกมากล่าวเช่นนี้ จึงนำความไม่สบายใจมาสู่พุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นหน่วยงานที่ สนับสนุนคุ้มครอง ดูแล พระพุทธศาสนาและภิกษุทั่วประเทศ

จากปัญหาเรื่องของการสละสมณเพศที่เกิดขึ้นกับ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 จึงจำเป็นต้องหาแนวทางแก้ไขให้มีกระบวนการที่ชัดเจน บริสุทธิ์ยุติธรรมมีความเหมาะสมและเป็นธรรมทั้งสองฝ่าย สอดคล้องต่อพระธรรมวินัย ตรงตามวัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยของพระผู้มีพระภาค และเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย เพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองสู่พระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะเพื่อใช้เป็นแนวทางการแก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505

ในมาตรา 29 และมาตรา 30 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 นั้น เรื่องของการสละสมณเพศ ผู้เขียนแบ่งประเด็นพิจารณาออกได้เป็น 3 ประเด็นคือ

1. ประเด็นเรื่องของคดีอาญา มาตรา 29 เรื่องของคดีอาญา ตามหลักการนี้ มิได้กล่าวถึงว่าคดีอาญาที่บัญญัติไว้เป็นคดีอาญาประเภทใด มีอัตราโทษมากน้อยเท่าไร จึงเข้าใจว่าเป็นคดีอาญาทั้งหมดรวมทั้งคดีลหุโทษ คดีอันยอมความได้ คดีกระทำโดยประมาท หรือคดีอาญาแผ่นดินที่มีอัตราโทษตั้งแต่ปรับจนถึงประหารชีวิต คดีอาญานั้น จะมีการแบ่งประเภทและความหนักเบาของการกระทำความผิด คล้ายคลึงกับลักษณะที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติข้อห้าม ซึ่งผู้ต้องอาบัติย่อมต้องรับโทษหนักเบาตามแต่ความรุนแรงของอาบัติที่ล่วงละเมิด ซึ่งอาบัติ มี 7 อย่าง แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. ครุกาบัติ หมายถึงอาบัติหนัก อาบัติที่มีโทษร้ายแรง มี 2 อย่างคือ อาบัติปาราชิก อาบัติสังฆาทิเสส
2. ลหุกาบัติ หมายถึงอาบัติเบา อาบัติที่ไม่มีโทษร้ายแรงเท่าครุกาบัติ มี 5 อย่าง คือ อาบัติอุลลัจจัย อาบัติปาจิตตีย์ อาบัติปาฏิเทสนียะ อาบัติทุกกฏ อาบัติทุพภาสิต

ในทางพระพุทธศาสนายังมีการบัญญัติข้อห้ามและบทลงโทษเป็นประเภทและความรุนแรงตามที่ภิกษุได้ล่วงละเมิด ผู้เขียนเห็นว่าเรื่องของคดีอาญาในมาตรานี้ควรมีการแก้ไข เพราะความผิดในทางอาญานั้นมีมากมายหลายประเภท หากจะนับรวมเรียกเป็น “คดีอาญา” คงจะไม่เป็นธรรมต่อฝ่ายพุทธจักรนัก เพราะเพียงแต่ถูกจับในคดีอาญาเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือถูกก่อกวนแกล้ง กฎหมายก็ให้อำนาจพนักงานสอบสวนดำเนินการสละสมณเพศเสียได้

2. ประเด็นเรื่องของการใช้ดุลพินิจ มาตรา 29 นั้น กฎหมายได้ให้อำนาจในการใช้ดุลพินิจของเจ้าอาวาส พนักงานสอบสวนและพนักงานเจ้าหน้าที่ในการควบคุมตัวและดำเนินการให้ภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศได้ โดยแบ่งประเด็นพิจารณาออกได้ 3 ประเด็น คือ

1) ในมาตรา 29 กำหนดว่า “เมื่อพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยชั่วคราว และเจ้าอาวาสแห่งวัดที่พระภิกษุผู้นั้นสังกัดไม่รับมอบตัวไว้ควบคุม ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศเสียได้” หลักการนี้เป็นการให้อำนาจระหว่างพนักงานสอบสวน(ฝ่ายอาณาจักร) และเจ้าอาวาสที่ภิกษุผู้นั้นสังกัดอยู่(ฝ่ายพุทธจักร) เป็นหลักการที่ใช้ดุลพินิจของพนักงานสอบสวนว่าจะเห็นสมควรให้ปล่อยตัวหรือไม่ หากไม่เห็นสมควร ยังไม่สามารถให้ภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศได้ ต้องรอการใช้ดุลพินิจของเจ้าอาวาสที่ภิกษุผู้นั้นสังกัดอยู่ว่าจะรับตัวไปควบคุมหรือไม่ ถ้ารับตัวไว้ควบคุมพนักงานสอบสวนจะไม่สามารถดำเนินการให้ภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศได้ หากไม่รับตัวไปควบคุมพนักงานสอบสวนมีอำนาจดำเนินการให้ภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศเสียได้

2) ในมาตรา 29 กำหนดว่า “พนักงานสอบสวนไม่เห็นสมควรให้เจ้าอาวาสรับตัวไปควบคุม ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศเสียได้” เป็นหลักการที่ใช้ดุลพินิจของพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ(ฝ่ายอาณาจักร)เพียงคนเดียวหรือกลุ่มเดียว โดยที่ไม่มีหลักการและเหตุผลใด ๆ เข้ามารองรับทั้งสิ้น เมื่อมีผู้ที่ไม่มีความรู้และความเข้าใจในพระธรรมวินัยตีพอ การใช้ดุลพินิจในการดำเนินการสละสมณเพศของภิกษุผู้นั้น ย่อมนำความเดือดร้อนมาสู่คณะสงฆ์ได้โดยง่าย

3) ในมาตรา 29 กำหนดว่า พระภิกษุผู้นั้นมิได้สังกัดในวัดใดวัดหนึ่ง ให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจจัดดำเนินการให้พระภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศเสียได้” เป็นหลักการที่ใช้ดุลพินิจของเจ้าอาวาสที่จะรับตัวเข้าสังกัดวัดและควบคุมตัวไว้หรือไม่ ถ้ารับตัวไว้ควบคุมพนักงานสอบสวนก็ไม่สามารถดำเนินการให้ภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศได้ หากไม่รับตัวไปควบคุมพนักงานสอบสวนมีอำนาจดำเนินการให้ภิกษุผู้นั้นสละสมณเพศเสียได้

ข้อพิจารณาในมาตรา 29 นั้น ไม่ว่าจะเป็พนักงานสอบสวน พนักงานเจ้าหน้าที่ใช้ดุลพินิจในการให้ปล่อยตัวชั่วคราวหรือไม่และดำเนินการสละสมณเพศแก่ภิกษุผู้นั้น หรือเจ้าอาวาสใช้ดุลพินิจในการรับหรือไม่รับภิกษุเข้าสังกัดหรือควบคุมตัวไว้ โดยไม่มีหลักการหรือเหตุผลใด ๆ มารองรับ ย่อมเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นได้ตามอคติ 4 อันเกิดจากทัศนคติหรือความคิดเห็นในทางที่ผิด ความลำเอียง หรือ ความไม่เที่ยงธรรม อันประกอบไปด้วย 1) ฉันทาคติ คือ ความลำเอียงเพราะชอบพอ 2) โทสาคติ คือ ความลำเอียงเพราะโกรธหรือชิงชัง 3) โมหาคติ คือ ความลำเอียงเพราะหลง หรือ ความลำเอียงเพราะความเขลา และ 4) ภยากติ คือ ความลำเอียงเพราะกลัว พระสูตรตันตปิฎก ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต(พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่มที่ 21 ข้อที่ 17 หน้า 29)

อคติ 4 นั้นมักเกิดขึ้นกับบุคคลผู้ทำหน้าที่ฝ่ายปกครอง และมีผลอย่างมากต่อความสงบสุขของสังคม หากใช้ดุลพินิจโดยอคติด้วยแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความเดือดร้อนต่อพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด ฝ่าย

อาณาจักรควรวีถีหลักธรรมมาธิปไตย(การถือธรรม,ถือความถูกต้องเป็นหลัก)มาใช้ในการทำงาน ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความยุติธรรมข้อหนึ่งใน อธิปไตย 3 อันได้แก่ 1) อัตตาธิปไตย 2) โลกาธิปไตย 3) ธรรมาธิปไตย พระสุตตันตปิฎก ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร (พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 20 ข้อที่ 40 หน้า 201-204)

การบัญญัติพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นมานั้น ควรที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจในเรื่องของพระธรรมวินัยให้รอบด้าน รวมถึงการให้ความเป็นธรรมของทั้งฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายพุทธจักรควบคู่กันไปด้วย บนพื้นฐานของความเสมอภาคและความเท่าเทียมกัน ไม่ได้ให้อำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไปจะนำความเสียหายให้เกิดขึ้น ในมาตรา 29 ผู้เขียนเห็นว่าควรให้มีการแก้ไขเรื่องของ “การสละสมณเพศ” ออกเสีย หากพนักงานสอบสวนหรืออัยการไม่เห็นสมควรให้ปล่อยตัวชั่วคราว ควรมีการจัดสถานที่ควบคุมตัวให้เหมาะสม เพื่อให้ภิกษุได้ทำวัตรปฏิบัติตามกิจของสงฆ์ต่อไปได้ การดำเนินการสละสมณเพศนั้น นอกจากขัดต่อกฎหมายดังกล่าวมาแล้ว ยังเป็นการขัดต่อพระธรรมวินัยอีกด้วย การขาดจากความเป็นภิกษุนั้น เป็นได้ 2 กรณี คือ ภิกษุต้องอาบัติปาราชิกและความสมัครใจลาสิกขาของภิกษุเอง หากฝ่ายอาณาจักรต้องการที่จะใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 เป็นเครื่องมือสำหรับการบริหารจัดการปกครองคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม และคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่สืบไปแล้ว ดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “พระวินัยเป็นเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ยืนนาน” พระวินัยปิฎก ในคัมภีร์มหาวิภังค์(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 1 ข้อที่ 20 หน้า 12) ฝ่ายอาณาจักรควรรักษาหลักอปริหานิยธรรม 7 พระสุตตันตปิฎก ในคัมภีร์ติตถนิกาย มหาวรรค(พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 10 ข้อที่ 134 หน้า 78-80) ในการปฏิบัติแก่พุทธจักร ซึ่งเป็นหลักแห่งความเจริญ โดยเฉพาะ ข้อ 3. ที่ว่าไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่มีบัญญัติไว้แล้ว เพื่อคงไว้ซึ่งพระวินัยที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงบัญญัติ

3. ประเด็นเรื่องไม่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและต้องขังระหว่างดำเนินคดี การให้สละสมณเพศเสียก่อนที่จะต้องมีการเข้าไปสู่เรือนจำโดยที่ยังไม่มีการพิสูจน์ว่าภิกษุนั้นได้กระทำความผิดจริงหรือไม่

ในมาตรา 30 กำหนดว่า “เมื่อจะต้องจำคุก กักขัง หรือขังพระภิกษุรูปใดตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล ให้พนักงานเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ปฏิบัติการให้เป็นไปตามคำพิพากษา หรือคำสั่งของศาล มีอำนาจดำเนินการให้พระภิกษุรูปนั้นสละสมณเพศเสียได้ และให้รายงานให้ศาลทราบถึงการสละสมณเพศนั้น” หากศาลมีคำสั่งอนุญาตตามพนักงานสอบสวนและอัยการที่ยื่นคำร้องออกหมายขัง ผลที่ตามมาคือการที่พระภิกษุต้องสละสมณเพศอยู่ดี เนื่องจากไม่สามารถจะนำตัวภิกษุในขณะครองจีวร เข้าไปอยู่ในเรือนจำร่วมกับจำเลยคนอื่นที่ไม่ได้เป็นภิกษุได้ แต่ในท้ายที่สุด เมื่อเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดีของศาลก็ไม่อาจจะให้ภิกษุที่ตกเป็นจำเลยถูกพิจารณาคดีในขณะครองจีวรได้เช่นเดียวกัน

ในเรื่องของประเด็นไม่ได้รับการปล่อยตัวชั่วคราวและต้องขังระหว่างดำเนินคดีนั้น ในทางกฎหมายยังต้องการคำนึงถึงเรื่องของสิทธิของผู้ต้องขังในระหว่างการพิจารณาคดีและสถานที่คุมขังในระหว่างการพิจารณาคดีด้วย เพราะการควบคุมผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งยังถือว่าเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ ยังไม่เป็นผู้กระทำความผิด

จนกว่าคำพิพากษาจะถึงที่สุด และจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 89/1 มีหลักว่า หากมีเหตุจำเป็นระหว่างสอบสวนหรือพิจารณา ให้เจ้าหน้าที่ร้องขอ เมื่อศาลเห็นสมควรให้ซึ่งผู้ต้องหาหรือจำเลยในสถานที่อื่นนอกจากเรือนจำได้ โดยอยู่ในความควบคุมของเจ้าพนักงานตามที่ศาลกำหนด [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.krisdika.go.th/librarian/get?sysid=570066&ext=htm [30 สิงหาคม 2564] ได้เปิดช่องให้ใช้ดุลพินิจของศาลให้สามารถขังในสถานที่อื่นนอกจากเรือนจำได้โดยมีลักษณะเป็นไปตามที่ กฎกระทรวง ส่วนที่ 1 ข้อ 3 โดยสถานที่ขังต้องมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) มีอาณาเขตที่แน่นอนและสามารถตรวจสอบการเข้าออกของบุคคลได้ 2) มีสถานที่มั่นคง แข็งแรง และมีอุปกรณ์เพียงพอที่จะควบคุมดูแลบุคคลให้อยู่ในสถานที่นั้น 3) มีช่องทางเข้าออกเท่าที่จำเป็นและจัดให้มีระบบรักษาความปลอดภัยที่เหมาะสม [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.krisdika.go.th/librarian/getfile?sysid=615877&ext=htm [30 สิงหาคม 2564]

การดำเนินการให้ภิกษุต้องสละสมณเพศก่อนที่จะเข้าสู่เรือนจำ ย่อมเป็นการกระทำที่กระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้ต้องขังระหว่างพิจารณาคดี และเป็นการขัดต่อหลักสิทธิมนุษยชนและละเมิดต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สำหรับภิกษุที่ต้องการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน ผู้เขียนเห็นว่าควรให้มีการนำไปขังในระหว่างพิจารณาคดีในสถานที่อื่นที่เหมาะสม ทั้งนี้ ทางมหาเถรสมาคมต้องมีการพูดคุยทำข้อตกลงกับกระทรวงยุติธรรมเพื่อประกาศให้วัดใดวัดหนึ่งหรือพุทธมณฑลประจำจังหวัดใช้เป็นสถานที่ขังภิกษุระหว่างพิจารณาคดี ส่วนการพิจารณาคดีของศาลฝ่ายอาณาจักรที่ไม่อาจจะให้ภิกษุที่ตกเป็นจำเลยถูกพิจารณาคดีในขณะครองจีวรได้ จึงต้องถูกดำเนินการสละสมณเพศนั้น เกิดจากการที่ฝ่ายอาณาจักรมองเรื่องของความไม่เหมาะสมที่ภิกษุอันเป็นตัวแทนของจริยธรรมและความดีงามทางพระพุทธศาสนาต้องตกเป็นจำเลยในระหว่างพิจารณาคดี ในกรณีนี้ หากต้องมีการนำตัวภิกษุไปศาลควรเปลี่ยนชุดที่เหมาะสมแทนจีวรอันเป็นสัญลักษณ์ของภิกษุในพระพุทธศาสนาออกเสียก่อน เพื่อมิให้พระพุทธศาสนาต้องต่างพร้อย และในระหว่างพิจารณาคดีนั้น ภิกษุผู้เป็นจำเลยยังคงได้รับสิทธิในการประกันตัวเพื่อต่อสู้ในทางคดีด้วย จึงจะไม่เป็นการขัดต่อหลักพระธรรมวินัย หลักกฎหมาย หลักสิทธิมนุษยชนและละเมิดต่อศักดิ์ศรีศรีความเป็นมนุษย์อีกด้วย

การสละสมณเพศตามมาตรา 29 และมาตรา 30 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในทัศนะของผู้เขียนมองว่า ภิกษุเป็นสมณะ หนึ่งในพุทธบริษัท 4 อันเป็นศูนย์รวมความศรัทธา โดยปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย ได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมว่าเป็นบุคคลที่ควรเคารพบูชากราบไหว้ จากบุคคลทุกชนชั้นไม่ว่าจะมียศถาบรรดาศักดิ์สูงส่งขนาดไหน ก็ต้องกราบไหว้ภิกษุ พุทธศาสนิกชนยังถือเอาภิกษุเป็นที่พึ่งทางจิตใจอีกด้วย ดังนั้นการที่จะนำภิกษุไปควบคุมหรือขังไว้ จึงเป็นการไม่เหมาะสมและไม่สมควรอย่างยิ่ง ทั้งยังความเสื่อมศรัทธาแก่ผู้ที่นับถือภิกษุนั้น และศาสนิกชนผู้นับถือศาสนาพุทธด้วย เว้นแต่จะเป็นการให้สละสมณเพศไปเสีย การที่ฝ่ายอาณาจักรบัญญัติให้มีการดำเนินการสละสมณเพศนั้น จุดประสงค์ก็เพื่อให้เกิดความเหมาะสมเมื่อภิกษุต้องตกเป็นจำเลยในคดีอาญา การบัญญัติกฎหมายเช่นนี้ย่อมทำให้อายุพระพุทธศาสนาสั้นลงอีกด้วย

บทสรุป

อาณาจักรกับพุทธจักร ต้องพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน รัฐจึงต้องมีการบัญญัติกฎหมายที่ช่วยคุ้มครองและเกื้อหนุนพระธรรมวินัย เพื่อควบคุมความประพฤติของภิกษุให้เรียบร้อยดีงาม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคม และกฎหมายที่ว่าต้องสอดคล้องต่อพระธรรมวินัยด้วย ปัญหาเรื่องการสละสมณเพศ หากมองในมุมมองในสถานะความเป็นมนุษย์ย่อมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง หากมองในทางพระพุทธศาสนาแล้วการสละสมณเพศเปรียบเสมือนเป็นการต้องได้รับโทษประหารชีวิตเพราะได้ตายจากความเป็นภิกษุแล้ว ในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อผู้ที่มีพรรษามากกว่า มีการกำหนดให้ผู้มีพรรษามากกว่า จะต้องดูแลอบรมสั่งสอนผู้มีพรรษาน้อยกว่า ในทางกลับกัน ผู้ที่มีพรรษาน้อยต้องมีความเคารพเชื่อฟังผู้มีพรรษามากกว่า มีการให้เกียรติผู้มีพรรษามากกว่า หากพระเถระต้องสละสมณเพศเพื่อมาพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน เมื่อพิสูจน์แล้วไม่มีความผิด กลับมาบวชใหม่ย่อมกระทบในหลายแง่มุมต่อภิกษุผู้ต้องคดี ในมาตรา 29 และมาตรา 30 นั้น เป็นปัญหาการใช้ดุลพินิจของพนักงานสอบสวนที่กฎหมายได้มอบอำนาจไว้ รวมถึงความไม่เหมาะสมที่ภิกษุครองจีวรต้องไปอยู่ในเรือนจำร่วมกับจำเลยที่ไม่ได้เป็นภิกษุได้ รวมถึงไม่อาจจะให้ภิกษุที่ตกเป็นจำเลยถูกพิจารณาคดีในขณะที่ครองจีวรได้ ทั้งหมดเกิดจากความไม่สบายใจของเจ้าหน้าที่หรือผู้มีอำนาจที่ต้องชั่งหรือพิจารณาคดีจะนำมาซึ่งความต่างปร้อยต่อพระพุทธศาสนาได้ หากแต่การบัญญัติให้ต้องสละสมณเพศก่อนนั้น นำมาซึ่งความเสียหายต่อพระธรรมวินัยและพระพุทธศาสนาได้ในที่สุด การบริหารจัดการภิกษุนั้นต้องบริหารจัดการด้วยพระธรรมวินัย หากต้องมีการตัดสินภิกษุยอมต้องอาศัยการลงนิคหกรรมตามหลักพระธรรมวินัยมาเป็นเครื่องตัดสินเท่านั้น จะนำหลักการอื่น ๆ มาใช้ตัดสินมิได้ หากกฎหมายที่บัญญัติขึ้นมาก่อนให้เกิดความเสียหายต่อพระพุทธศาสนา จึงเป็นเรื่องที่ต้องให้ทั้งฝ่ายพุทธจักรและฝ่ายอาณาจักรแก้ไขปัญหาและหาทางออกร่วมกันอย่างจริงจัง เพื่อเป็นการเคารพต่อพระผู้มีพระภาคที่ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย บังเกิดความสงบผาสุกแก่คณะสงฆ์และอารังไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาให้สืบทอดสู่รุ่นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2559). พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2537). รัฐกับศาสนา ถึงเวลาชำระล้างหรือยัง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), (2560). นิติศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.cdc.parliament.go.th/draftconstitution2/ewt_dl_link.php?nid=1038&filename=index [30 สิงหาคม 2564].

เข้าข่าว ๗ สี, สำนักงานงานพระพุทธศาสนาฯ ชี้อดีดพระพรหมติลก ขาดจากสมณเพศแล้ว.[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.news.ch7.com/detail/439632 [20 สิงหาคม 2564].

วัดโมลีโลกยาราม,. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.watmoli.com/wittaya-one/1192/ [29 สิงหาคม 2564].

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, กฎกระทรวง กำหนดสถานที่อื่นที่ใช้ในการขัง จำคุก หรือควบคุมผู้ต้องหา จำเลย หรือผู้ซึ่งต้องจำคุกตามคำพิพากษาถึงที่สุด. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.krisdika.go.th/librarian/getfile?sysid=615877&ext=htm [30 สิงหาคม 2564].

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ประมวลวิธีพิจารณาความอาญา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.krisdika.go.th/librarian/get?sysid=570066&ext=htm [30 สิงหาคม 2564].

BBC NEWS ไทย, รอนายกฯ เผยการจับกุมพระชั้นผู้ใหญ่ "ปัดกวาดพระศาสนา" เล็งจัดระเบียบพุทธพาณิชย์ที่เอาศาสนามาค้ากำไร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: WWW.BBC.COM/THAI/ THAILAND-44234816 [8 กันยายน 2564].

The sender, การสละสมณเพศตามกฎหมาย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.thesender.co.th/5908/news/ [25 สิงหาคม 2564].